

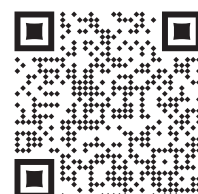
VÄLKOMMEN TILL SLÖJDSTIGEN!

I projektet Skogens Material sätter vi på Hemslöjden fokus på kunskapen om träden, slöjden och materialen. Hemslöjdens Slöjdstigar är ett samlat kunskapsmaterial med 15 olika skyltar som innehåller information om olika träslag, vad du kan slöjda av dem och annat som kan vara bra att veta.

Du kommer lära dig mer om björk, sälg, lind, rönn, hassel, gran, ek och tall. Vi beskriver allemansrätten och några användbara täljgrepp, och ger förslag på vad du kan ytbehandla dina träföremål med. Vi förklarar också hur du kan använda dig av ett träd som är krokvuxet. Allt detta och mycket mer hittar du bland Hemslöjdens Slöjdstigar.

Vi ses i skogen!

ALLEMANSRÄTTEN

Allemansrätten är våra gemensamma regler för vad man får lov att göra i naturen och de innebär både rättigheter och skyldigheter. De har tagits fram för att visa hänsyn till djur, natur, markägare, renskötare och andra människor i naturen.

Scanna QR-koden för att läsa mer om allemansrätten. Här finns även syntolkning och information på olika språk.

Grundregeln i allemansrätten är att vi får gå nästan överallt i naturen och på annans mark så länge vi inte stör eller förstör. Men det finns undantag. Vi får inte gå på växande gröda, och vi måste ta hänsyn till hemfridszonen, området närmast runt ett bostads- eller fritidshus där den boende har rätt till ett privat område och att få vara ostörd.

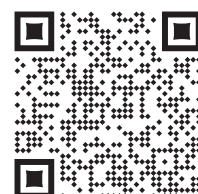
Enligt allemansrätten får du ta torra kvistar, grenar och kottar som ligger på marken, och även plocka vilt växande blommor, bär och svamp så länge de inte är fridlysta*. Du får däremot inte såga av eller bryta kvistar/grenar från växande träd eller att ta bark och näver. Om du gör det kan det bli skador som leder till att de växer sämre eller dör.

Det är inte heller tillåtet att såga eller hugga sönder döda träd eller ta riktigt stora grenar. Döda träd är viktiga för den biologiska mångfalden och det är en värdefull boplats för bland annat många insekter. I nationalparker, naturreservat och även i fornminnesområden gäller särskilda regler. Det kan vara begränsningar i rätten att plocka bär eller växter, men också stenar och annat.

Det är viktigt att du tar reda på vad som gäller på den plats just du befinner dig på, ibland finns det skyltar i området och ibland behöver du vända dig till kommunen eller länsstyrelsen för att få veta mer.

Vill du slöjda av skogens material? Kontakta markägaren!

*Fridlysning innebär att en växt- eller djurart är helt fredad – du får inte plocka, fänga, döda eller på annat sätt samla in eller skada den.

BJÖRK

Betula

I Sverige växer tre sorters björk; glasbjörk, vårtbjörk och dvärgbjörk. I norra delarna av landet är glasbjörk och dvärgbjörk vanligast, och de trivs på fuktiga marker. Söderut trivs vårtbjörken bättre, den vill ha en näringsrik och torr mark.

Glasbjörkens grenar sträcker sig tydligt uppåt och trädet har ett rakt växtsätt och därmed väldigt raka fibrer. Bladen har en rund form och den ljusa släta barken som kallas näver är väldigt användbar inom slöjden. Dvärgbjörken växer som en buske och är inte något slöjdträd.

Vårtbjörkens blad är mer trekantiga och spetsiga, och skotten som växer ut på grenarna är hängande, och den kallas därför även för hängbjörk. Vårtbjörken kan få en utväxande knöl på sig, en vril. Då växer fibrerna kors och tvärs, materialet blir väldigt hårt och får ett karaktäristiskt utseende vilket kallas för masurbjörk.

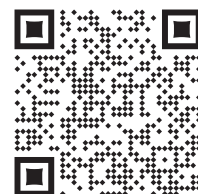
Glasbjörk med sitt raka och uppåtsträvande växtsätt.

Näver på en glasbjörk, en populärt material inom slöjden och även byggnadsvården.

Björkens virke är ett väldigt användbart material för slöjd. Det är ljust, starkt och segt och har ingen doft eller smak och passar därför bra till köksredskap men även möbler och inredning. De krok- och slevvuxna delarna av trädet används till föremål som har en böjd form, t.ex. handtag eller slevar. Hela björken går att använda inom slöjden, de tunnare grenarna kan bli till en visp eller kvast, medan rötterna passar för bl.a. korgarbete.

LÄS MER HÄR:

SÄLG

Salix caprea

Sälgen har vuxit i Sverige i över 10 000 år. Bortsett från de nordligaste delarna av Norrland så finns sälgen över hela Sverige och växer gärna i hagar, skogsbryn och mindre skogsområden.

Sälgen växer oftast med flera stammar tillsammans, upp ur ett och samma rotsystem. Den har ovala blad som är glansiga på ovansidan med en ljus, luden undersida.

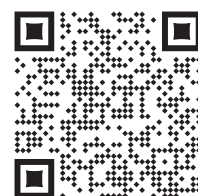
Barken är grå och bildar orangeaktiga sprickor längs med trädets stam när trädet blivit stort. Likt björken kan även sälgen få en utväxande knöl, en vril, där fibrerna vuxit kors och tvärs. Ofta växer sälgens vrilar vid eller strax under markytan och virket får en väldigt speciell karaktär med ett virvlande mönster som kallas för sälgmasur.

Sälgens virke är ljust gulaktigt med en rödorange kärna längst in i mitten. Det är populärt att tälja köksredskap av och är mjukt och lättarbetat. Dock anses det inte vara lika slitstarkt som exempelvis björk. Sälgens skott växer snabbt och är väldigt användbart vid korgflätning eftersom det är segt och böjligt.

Det hårda och starka materialet sälgmasur är vanligt att använda vid tillverkning av exempelvis knivskaft och kåsor.

LÄS MER HÄR:

Hemslöjden

Hemslöjdens Slöjdstigar är en del av projektet Skogens Material som genomförs med stöd av Riksantikvarieämbetet. Bilder: laji.fi och Hemslöjdsguiden.

LIND

Tilia Cordata

Linden växer i hela södra Sverige, och är ett vanligt träd att plantera i parker och trädgårdar. Den vanligaste arten som växer vilt i Sverige är skogslind som finns i skogen och även i mindre träddungar på öppen mark.

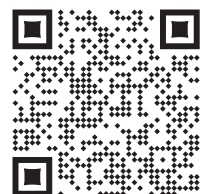
Bladen är släta med en tandad kant och tydlig hjärtform. Linden kan bli upp till 20 m hög och blir ofta väldigt gammal. Den har brun bark som ibland kan vara lite gråtonad, med en tydlig struktur med längsgående sprickor. Virket har väldigt släta fibrer och en ljus färg, ibland med en svagt röd ton.

Lind är ett populärt slöjdvirke. Det passar väldigt bra att tälja skulpturer av tack vare att det är lättarbetat, mjukt och stabilt. Det är också en stor fördel att det sällan spricker vid torkning. Många rekommenderar personer som ska lära sig att tälja att använda lind, tack vare egenskaperna som nämns ovan.

Trädet har ett speciellt lager innanför barken som kallas för bast. Det dras ut i långa remsor och är ett mycket användbart material för olika typer av flättekniker/bindningar, bland annat tekniken bastabinne som används till väskor, mattor, rep m.m.

LÄS MER HÄR:

RÖNN

Sorbus aucuparia

Rönnen växer runtom i hela Sverige, bortsett från fjällområden ovanför trädgränsen. Den bredde ut sig i landet efter att inlandsisen smälte för över 12 000 år sedan.

Bladen består av många små flikiga blad som växer i par. Rönnen är lätt att känna igen under sommarhalvåret då den har sina karaktäristiska blad och knallröda rönnbär i klasar. Den kan växa sig hög men ofta får den en mer buskig form med tunnare stam.

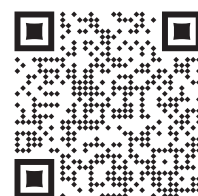
Virket är ofta väldigt varierande i färg från ljust till mörkare brunt, in mot den mörka kärnan i mitten. Barken är gråbrun och har ofta en sprucken struktur långt ner på stammen på träd som blivit lite större.

Inom slöjden är rönnen ett material som traditionellt använts till ekrar på hjul, skidor, räfsor m.m. Då liksom nu är det ett vanligt material att använda till yxskaft och träklubbor. En stor anledning till att virket använts och används till just detta är för att det är väldigt hårt och slitstarkt.

Rönn blir också mer och mer populärt inom tillverkning av möbler och inredning, tack vare sina karaktäristiska färgskiftningar och slittålighet. På våren när trädet innehåller mycket fukt, kallat sav, kan man göra visselpipor av rönn. Länk till beskrivning finns på vår hemsida.

LÄS MER HÄR:

HASSEL

Corylus avellana

Hasseln växer i stora delar av mellersta och södra Sverige. Den behöver ljus men växer gärna med skydd av andra träd i skogen eller i skogsbryn. Hassel kan också växa på mer öppna och soliga platser i skärgårdsmiljö.

Bladen är ludna och hjärtfomade med en stortaggig kant. Hasseln växer ofta med flera tunnare stammar upp ur samma rotsystem. Efter att trädet har blommat bildas små runda välsmakande nötter, hasselnötter.

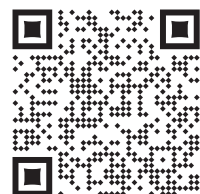
Barken är slät och gråbrun och själva virket är ljusgult med en viss röd ton. När de hunnit växa sig lite grövre får kärnan i mitten en mörkare brun ton. Hassel är lätt att klyva och böja, och växer ofta väldigt rakt och kvistfritt.

Tack vare sin smidighet och sitt sätt att klyvas rakt och jämnt, så är det ett mycket passande material till korgflätning. Det används dels som flätmaterial, men även till handtag och andra förstärkande delar.

De tunna smidiga käpparna är också bra att använda till olika trädgårdsstöd, men det är också passande för att tälja mindre föremål som exempelvis skedar och andra köksredskap.

LÄS MER HÄR:

GRAN

Picea abies

Granen är Sveriges vanligaste träd, och den växer över hela landet. Den trivs på näringsrik och fuktig mark, och rötterna sprider ut sig och växer nära marken. Därför ser man ofta granar som vält i skogen efter en storm.

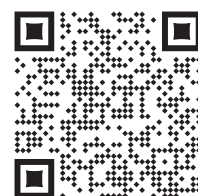
Granens korta vassa barr är gröna året om och växer på alla trädens skott. Barken är tunn och brungrön. Trädet kan växa sig upp till 40 meter högt och bli 400 år gammalt.

Trädet kan ha en växlande form beroende på grenarnas riktning och kronans storlek, och stammen växer ända upp till toppen. Virket är ljust med en ton åt det gula hållet och väldigt lätt. Det är mjukt och smidigt men har trots det en hög hållbarhet.

Beroende på hur snabbt granen vuxit kan virket få olika egenskaper som passar till olika saker. Eftersom det inte väger så mycket är det perfekt till exempelvis skaft, stegar och åror. Grenar och rötter är väldigt användbart till korgflätning och gärdesgårdar, och för olika bindningar och sömmar på exempelvis svep och burkar av trä. Det är även vanligt att använda gran till golv och möbler.

LÄS MER HÄR:

EK

Quercus robur

I Sverige växer två sorters ek, skogsek och bergek. Den vanligaste är skogseken som finns utbredd i hela södra Sverige upp till Värmland, medan bergeken endast växer i Götaland och trivs bäst ut mot kustområdena.

Bladen har runda flikar som växer i par på vardera sida av bladet, och har en glatt yta. Barken är blank, slät och grå på unga ekar, för att sedan bli brun med långsgående sprickor/fårör.

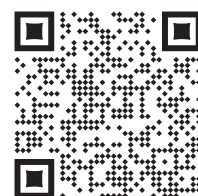
Trädet kan bli upp till 25 meter högt och väldigt gammalt, över 1000 år. Eken växer i blandad löv eller barrskog, och kan antingen få en hög och kvistfri stam, eller en grövre, knotigare stam med kraftiga grenar om den får växa mer fritt.

Virket är ljust med gråa och gula toner, med en mörkbrun kärna i mitten. Det är väldigt hårt, segt och lätt att klyva samtidigt som det står emot röta väldigt bra.

Tack vare sina egenskaper är ek ett populärt material till båtbyggeri, möbeltillverkning och golv. Till föremål som ska vara utomhus är det viktigt att inte avända ytveden, yttre delen av trädstammen, den är inte lika röttålig. För mindre slöjdföremål är det vanligt att ek används till exempelvis skärbrädor och verktygsskaft. Eftersom det är väldigt hårt är det inte det bästa materialet att tälja i. Ekens bark innehåller en stor mängd garvsyra, som används vid garvning (beredning) av skinn.

LÄS MER HÄR:

TALL

Pinus silvestris

Näst efter granen är tallen det vanligaste trädet i Sverige, och det växer över hela landet. Den vill helst ha mycket ljus och rötterna är kraftiga och växer neråt i marken, vilken gör den stormtålig och stabil.

Tallen har långa barr som är gröna året om, och växer på alla trädens skott. Barken är kraftig och brunfärgad, med en struktur som liknar stora flak. Som liten är tallen ofta krokig och spretig, medan den får en rak och hög form när den vuxit till sig. När den mognat, vilket innebär att vuxit sig så hög att kronan inte växer så mycket längre kallas tallen för furu. Trädet kan bli upp till 30 meter högt och 800 år gammalt.

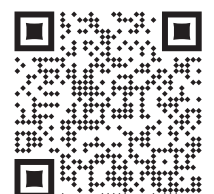
Virket som kallas för furu, är ljusgult med en mörkbrun kärna. Det är lättklivet och segt, och har en stark och karaktäristisk doft på grund av hartser som finns i trädet. Dessa ämnen gör tallen väldigt röt- och fukttålig.

Furu är ett populärt material till möbler, byggnader och båtbyggeri, men även till stolpar och kraftiga pålar, tack vara sin röt-tålighet. Det passar också bra till fönster och dörrar, men har med tiden blivit mindre tätvuxet och därmed inte lika starkt som virket var förr, generellt sett.

Virket är även vanligt att använda till korgar, då det hyvlas eller klyvs fram spån med hjälp av olika tekniker. Det är också ett populärt material till svepaskar, men passar inte lika bra till köksredskap på grund av sin starka doft och smak.

LÄS MER HÄR:

MATERIAL

Krokvuxet • Svallved • Katning

En krokvuxen björk kan passa perfekt till en sked eller slev.

Träd kan växa på alla möjliga och omöjliga sätt, med krokar, skruvar, utväxter och skador. Vissa saker sker naturligt beroende på växtplats och utrymme, medan andra kan påverkas av oss människor, så kallad virkespreparering. Dessa olika variationer och egenskaper kan vara bra till olika föremål och ändamål inom slöjden.

Krokvuxna träd kan ha formats naturligt eller genom att någon böjt ett ungt träd och låtit det växa vidare. Det starka och sega virket som bildas kan användas till många saker som naturligt behöver ha en böj så som skedar, slevar, handtag och konsoler av olika slag.

Svallved på en björk.

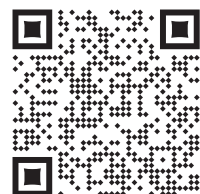
På lövträd kan det bildas så kallad svallved. Det sker om trädet får en längsgående skada, antingen naturligt eller genom att någon skär ett snitt i stammen in till veden. Trädet läker detta genom att bilda vallar på sidorna om skadan, och där bildas väldigt starkt och hårt virke. Detta kan bland annat användas till olika verktygsskaft och stavar.

Tallen innehåller harts, kåda, som gör den röt- och fukttålig. Genom att skala bort bark i en längsgående remsa, kan man förmå trädet till att producera ännu mer kåda för att skydda skadan som uppkommit. Det kallas för att kata trädet, och då bildas fetved som blir extra impregnerad och ännu mer tålig. Detta passar till fönsterbågar och även annat inom byggnadsvård som utsätts för fukt, väder och vind.

Katad tall som impregnerar sig själv.

LÄS MER HÄR:

MATERIAL

Näver • Rötter

Det går att slöjda av hela trädet, inte bara själva virket i stammen. Några delar som är extra användbara är näver, björkens bark, och rötter från björk och gran.

Björkens bark kallas för näver och den har sedan lång tid tillbaka använts inom slöjden på olika sätt. Glasbjörkens näver är den som passar bäst att slöjda av, tack vare att den är slätare än vårtbjörkens.

Näver skördas i större flak eller remsor, när trädet innehåller som mest sav (vätska). Du måste ha tillåtelse av markägaren om du vill ta näver, det ingår inte i allemansrätten. Nävern är röttålig, vattentät, stark och formbar. Efter skörd rensas nävern från det ljusa spröda yttre lagret. Materialet kan användas till burkar för matförvaring (eftersom det inte avger någon smak), flätade knivskydd, väskor, korgar och ryggsäckar, så kallade kontar.

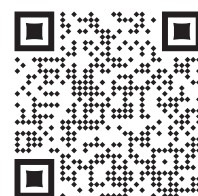
Ett flak näver redo att rensas.

Granrötter.

Rötter är ett mycket användbart material att slöjda av. Framför allt används björk- och granrötter, och precis som med näver så behöver du tillstånd av markägaren för att få lov att plocka dem. De är väldigt starka och smidiga, och används till att fläta korgar, och till olika bindningar och sömmar på bland annat näverburkar, svepaskar och kvastar. De tunnare rötterna brukar användas som de är efter att barken skavts av, de som är lite grövre brukar klyvas i mitten. Förberedda rötter kan sparas länge för att sedan blötas upp igen innan det är dags att slöjda.

LÄS MER HÄR:

SLÖJD- PROCESSEN

Slöjdprocessen är den unika helheten som slöjden innebär, från ett träd i skogen till en slev i grytan. Den är fylld av kunskap och förståelse, såväl som utveckling och skaparglädje.

När du slöjdar av skogens material kan slöjdprocessen bjuda på olika överraskningar, både positiva och mindre roliga.

Trä är ett levande material som påverkas av ytte faktorer (luftfuktighet m.m.). Innanför barken kan det också finnas kvistar, vridningar och andra förändringar i virket som du ser först när du börjar slöjda. Det kan göra att du behöver tänka om eller tänka nytt när det kommer till idén du hade kring vad det skulle bli.

Det har länge lite på skoj sagts: *Att tälja en sked är enkelt! Det är bara att tälja bort allting som inte är en sked.* Det är lättare sagt än gjort och ju mer man övar och slöjdar, desto lättare blir det att förstå träets egenskaper och se vilka förutsättningar just din träbit har.

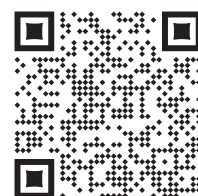
Att kunna läsa ett träd innebär att du kan se på det medan det växer, vad det skulle kunna användas till inom slöjden. Där räknar man även in kunskap kring vad platsen det växer på bidrar med, och hur stor chansen för exempel-

I en krokig björk kan det gömma sig en sked.

vis tätvuxet och rakvuxet virke är, om det är vad du är ute efter. Men det går att slöjda av krokvuxna träd. En krokig björk kan bestå av det perfekta virket för en slev eller sked. Det är bara att sätta igång och tälja bort... allt annat!

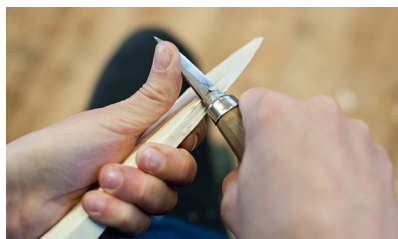
LÄS MER HÄR:

TÄLJNING

Om du lär dig att tälja och har en vass täljkniv i din hand har du en bra grund för att slöjda många olika saker av trädets alla delar. Det är en bra idé att börja med att tälja något mindre i färskt trä, som exempelvis ett par ätpinnar eller en smörkniv för att förstå de olika fiberriktningarna och vilket täljgrepp som passar till vad.

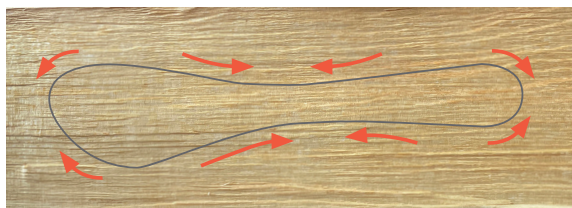
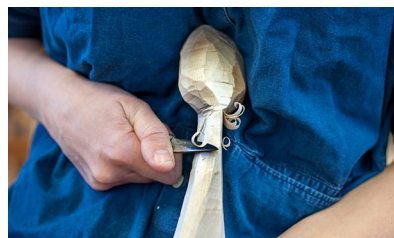
När man täljer är det viktigt att tänka på säkerheten, tälj aldrig mot en annan person, eller på något sätt där du känner att du inte har kontroll på din kniv. Här visar vi fyra vanliga täljgrepp, börja öva genom att tälja ifrån dig.

1. Rita gärna upp formen på det du vill tälja på din träbit. Vill du tälja bort mycket av virket kan du vila träbiten mot ditt knä, och tälja snett nedåt. Håll armbågarna nära kroppen och tälj i en riktning där det inte finns något annat än din träbit i vägen. Inga knän eller andra personer!

2. Tumgreppet ger extra kraft medan du fortfarande har kontroll på hur kniven skär. Detta passar perfekt till mindre skär, om du vill skära till ett hörn eller en kurva, eller fasa av en skarp kant.

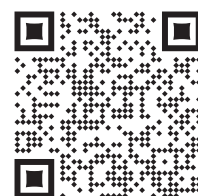
3. Att tälja mot kroppen ger en bra kraft och kontroll. Vila träbiten mot bröstkorgen och håll ett stadigt grepp med den hand du inte täljer med. Greppa om kniven och låt din tumme ligga ovanpå. Håll armbågen nära sidan av kroppen och dra handen mot dig. Tänk på att hellre tälja bort lite i taget, än att ta i för mycket.

4. När du täljer mot dig med din egen tumme som stöd behöver du komma ihåg att hålla den under knivens täljriktning, så att du inte skär dig när kniven skurit igenom träbiten. Detta grepp passar bra till detaljer och avrundningar, precis som tumgreppet när du täljer ifrån dig.

Trä består av fibrer i olika riktningar. Därför är det viktigt att byta grepp och täljriktning ofta för att undvika flisor och sprickor. Täljskären möter därför varandra från olika håll.

LÄS MER HÄR:

YTBEHANDLING

När du har slöjdat någonting av trä kan det vara en bra idé att ytbehandla föremålet. Inom Hemslöjden använder vi oss helst av naturmaterial och därför presenterar vi här några olika alternativ, beroende på vad du har täljt och vad det ska användas till.

En ytbehandling kan göra ditt slöjdade föremål tåligare på olika sätt. Det kan skydda från smuts och röta och förlänga hållbarheten, genom att ytan blir mindre känslig för repor och skador.

Har du täljt ett köksredskap behöver du oftast inte ytbehandla det alls, det behandlar sig själv genom att användas. Man kan också välja att ytbehandla eller måla skaftet, som inte kommer i kontakt med mat.

De mest populära ytbehandlingarna är linolja* och bivax. Linolja tränger in väldigt bra i trä och tack vare att det inte torkar, utan med tiden oxiderar (hårdnar genom reaktion med ljus och syre) så låter det materialet andas och behålla sina egenskaper. Det bästa valet är en rå eller kokt, kallpressad linolja. Något som är bra att komma ihåg är att det linoljade föremålet kommer gulna mer och mer med tiden.

Bivax skapar en silkeslen yta och gör att föremålet står emot fukt bättre. Vid disk eller nötning slits det dock bort fort, så det behöver fyllas på med jämna mellanrum. Många använder en blandning av linolja och vax som ytbehandling.

Det är även viktigt att du använder dig av en bra pensel när du ytbehandlar ditt träföremål. Om du sköter penseln rätt kan du ha den i resten av ditt liv!

* Trasor och papper med linolja på kan självantända. Var försiktig och läs på om hur du ska göra för att undvika onödiga risker.

